

CATHERINE HOREL

*Francia utazók
Magyarországon
1818–1910*

CATHERINE HOREL

*Francia utazók
Magyarországon
1818–1910*

Az egzotikumtól a modernitásig

Kossuth Kiadó

A fordítás alapja:

Catherine Horel: *De l'exotisme à la modernité. Un siècle de voyage français en Hongrie (1818–1910)*

Éditions du Bourg, Montrouge, 2018

Ez a mű a Magyarországi Francia Intézet támogatásával,
a Kosztolányi Könyvtámogatási Program (P. A. P.) keretében jelent meg.

Fordította Ferch Magda

Szerkesztette Mihancsik Zsófia

Az illusztrációk forrása:

CULTiRiS, Fortepan, Library of Congress, Wikimedia Commons

ISBN 978-963-54-4043-6

Minden jog fenntartva

© Catherine Horel 2018

© Hungarian translation Ferch Magda 2021

© Kossuth Kiadó 2021

Tartalom

Bevezetés.....	7
I. Állandóan ismétlődő klisék.....	19
A TÁJ.....	19
A Duna	19
A Nagyalföld.....	26
A városok.....	33
A NEMZETI KARAKTER.....	60
„Kelet fiai”	60
A vendégszeretet.....	66
Fiziognómia	68
A nők.....	71
A konyha és a borok.....	76
A vallás	77
A hazafiság.....	84
A korona	88
JÓL MEGKÜLÖNBÖZTETHETŐ NEMZETISÉGEK.....	89
A vásárok	89
A horvátok.....	93
A románok.....	96
A szlovákok.....	101
A németek.....	103
Szerbek és ruténok	107
A zsidók.....	109
A cigányok.....	114

II. Budapest diadala.....	117
PEST FELFEDEZÉSE	117
A modernitás előzményei	118
Az alvó szépség.....	125
Szerény örömök.....	131
„AZ EXPÓRÓL VISSZATÉRVE”	140
Az 1885-ös Általános Kiállítás	140
A millenniumi ünnepek	146
A művészetek és a kultúra kiteljesedése	153
A MODERNITÁS FŐVÁROSA	155
Avantgárd városrendezés	155
A technikai fejlődés.....	158
A gazdasági siker.....	163
III. A politika tükre.....	167
KÖZÖS SZENVEDÉLYEK	167
A reformok kora.....	167
A nagy emberek	171
A BEJELENTETT VÁLÁS	178
A nemzetiségi kérdés.....	178
A társadalmi problémák.....	183
A LEHETETLEN SZÖVETSÉG.....	190
A magyarok, ezek a közép-európai „franciák”	190
Egy geopolitikai alternatíva.....	194
Zárszó	203
Források és bibliográfia.....	207

Bevezetés

Két évszám foglalja keretbe ezt a tanulmányt: 1818, François-Sulpice Beudant¹ francia tudós útja, és 1910, Pierre Marge látogatása² – ő volt az első francia turista, aki autóval járt Magyarországon –, de idevettem néhány olyan beszámolót is, amely kissé kilóg ebből az időbeli körülhatárolásból. A két kronológiai határ között jelentős fejlődés ment végbe: a postakocsi átadta a helyet a vasútnak, a telefonnak és az autónak, nem beszélve a gőzhajóról, amely Beudant idején még nem létezett. Ha a XX. század fordulóján még nem beszélhetünk is turizmusról abban az értelemben, ahogyan a XXI. század elején értjük, azaz mint tömegjelenségről, utazóink azért közelítenek hozzá, és ez veszélyezteti magát az úti beszámoló műfajt is, az európai országokban mindenesetre, mivel csak Törökország európai része és Oroszország marad felfedezendő terület, míg száz évvel korábban az átkelés a Rajnán már az ismeretlenbe, a kényelmetlenségbe, sőt a valóságos vagy képzelt veszélybe vezetett. A közlekedési eszközök felgyorsulása megváltoztatja az utazás időtartamát, közelebb hozza egymáshoz az indulás és az érkezés helyét, és enyhíti az utazók otthontalanságérzését.

¹ François-Sulpice Beudant: *Voyage minéralogique et géologique en Hongrie pendant l'année 1818*. Paris, 1822.

² Pierre Marge: *Voyage en automobile dans la Hongrie pittoresque*. Paris, Plon, 1910.

A Vormärz idején, vagyis a Napóleon bukásától 1848 tavaszáig tartó korszakban Magyarország még *terra incognita*³, amint Langsdorff báró mondja; csak néhány tudós és író ismeri publikációkon és kapcsolatokon keresztül, amelyeket magyarokkal létesíthettek. Politikai értelemben az ország jelentéktelen. Az úti beszámolók egy még veszélyesnek tartott ország iránti bővöletről árulkodnak, ahol a látogatók egzotikumot keresnek, ami azért is meglepő, mert ez az ország közel van. Nagy a különbség a nemesi elitek, amelyeknek tagjaival az utazóknak előzetes kapcsolataik vannak, és a potenciális haramiák lakta vidékek között. Az 1848-as forradalom valósággal betör a francia közvéleménybe, a szabadságharc alatt azonban kevés utazó merészkedett errefelé, és akik megtették, legtöbbször Ausztria pártján álltak, mint a Blaze de Bury⁴ házaspár. A neoabszolutizmus időszaka sem vonzza jobban a franciákat, csak a kiegyezés és még inkább az 1873-as bécsi világtkiállítás után jelennek meg újra Magyarország útjain. Ez már aktívabb időszak, és a beszámolók is szaporodnak két fő tengely mentén: egyrészt Budapest modernitása vonzó, másrészt az „eredetibbnek” megmaradt vidékek felkutatása az ország belsejében és a Balkánra vezető utakon.

Az 1880–1896-os évek általában aranykort jelentenek a francia–magyar kapcsolatokban,⁵ ami a látogatások gyakoriságában is kifejeződik. Két esemény tagolja a képet: az 1885. évi budapesti Általános Kiállítás és az 1896-os millenniumi ünnepségek. Az ünneplés után feszült a politikai légkör Magyarországon, amint Franciaországban és nemzetközi téren is; az utazók ritkán jönnek, vagy kritikusabbak, sőt ellenségesek Magyarországgal szemben a nemzetiségeket magyarosító⁶ politikája miatt.

³ Emile de Langsdorff: *Mémoire sur la Hongrie et les lois rendues par la dernière Diète (1832–1836)*, mai 1837, Archives du ministère des Affaires étrangères, Mémoires et Documents Autriche, vol. 51, folio 147–182.

⁴ Marie Blaze de Bury: *Voyage en Autriche, en Hongrie et en Allemagne pendant les événements de 1848 et 1849*. Paris, 1851. [Blaze] Henri: *Souvenirs et récits des campagnes d'Autriche*. Paris, Lévy Frères, 1854.

⁵ Lelkes István: *A magyar–francia barátság aranykora 1879–1889*. Budapest, 1932.

⁶ Birkás Géza: *Francia utazók Magyarországon*. Szeged, 1948.

Az úti célok meghatározása attól függően változik, mennyire komolyak a szerzők, de lehetővé teszi az utazók tipologizálását is. Először jönnek a tudósok, tanárok, egyetemi oktatók és különböző kompetenciájú szakemberek, egymás után, Beudant, Chassin, Démidoff [Gyemidov], Durand, Gonnard, Montémont, Sayous, Reclus, a svájci William Rey, Rivot és Duchanoy, Serres, Soubeyran, Tardieu; az ő céljuk legtöbbször kifejezetten tudományos. De találkozhatunk olyan írásokkal is, amelyeket nyilvánvaló rokonszenvedő diktál, Charles-Louis Chassinél például tudományos módszerrel alátámasztva. Jönnek azután a felvilágosult és rendszerint rokonszenvező közírók, mint [Juliette] Adam és Bontoux, Desprez, Duboscq, Gabryel, Girardin, Henry, Lagarde-Chambonas, La Tour, Laveleye, Marge, Recouly, Sazerac, Servières, Thouvenel, Witte. Különböző foglalkozások képviselői is elmondják a benyomásaikat: vannak köztük katonák, mint Blaze de Bury, Marmont, Martin, Pimodan; diplomaták, mint Millet; még ügyvéd is, mint Séranon. Az újságírókat alapvetően az 1881-es kongresszusra delegáltak képviselik, Ulbach és Montet, valamint az 1885-ös, majd az 1896-os kiállításra látogatók: Badin, Dreyfus, Chélarde, Charmes, Lavalette, Lostalot, Proth.

A forradalom és a császárság emigránsai, Locmaria gróf, Marmont tábornagy, sőt az 1830. júliusi forradalomé is, mint Charles Le Mercher, ismertebb nevén d’Haussez báró, az utolsó Bourbon király, X. Károly volt tengerészeti és gyarmatügyi minisztere, mindnyájan egy bizonyos Franciaország jellegzetes alakjaként jelennek meg. Külön kategóriába tartoznak az egyházi emberek, Ollivier és Vignerón atya, valamint azok az utazók, akiket a vallási kérdések érdekelnek: katolikusok, mint Romanet du Caillaud⁷, reformátusok, mint a svájci Alex Claparède és Émile Doumergue. Végül találunk néhány, többé-kevésbé a fantáziája által vezérelt műkedvelőt, köztük Marie Blaze de Bury bárónőt, orvosokat: Bellenger-t, Bauzont és Zipfelt, írókat, újságírókat: Boucher de Perthes-et, Marmier-t, Millaud-t, Montferrier-t, Mme de Rute-ot (más néven Marie Rattazzit, a Bonapartékkal rokon

⁷ Félix Romanet du Caillaud, Teisserenc de Bort kereskedelmi miniszter unokaöccsének 1872-es útjáról nincs publikáció. Köszönöm Bernard Michel (1935–2013) professzornak, hogy nekem ajándékozta ezt a kéziratot, amely a fiatal utazó és anyja levelezését tartalmazza.

író, újságíró, a *Risorgimento* egyik jelentős olasz politikusának özvegyét) vagy Victor Tissot-t. A nagy francia írók keveset utaztak Magyarországon, és azok, akik megtették, alig hagytak jelentős nyomokat, Prosper Mérimée például beírte rövid említésekkel⁸ a levelezésében, és tudjuk, hogy Stendhal nem jutott túl Sopron környékén, amit azonban mélységesen sajnált, erről hűgának, Pauline-nak írt egyik levelében.⁹

Az úti beszámoló erősen nemhez kötött, minthogy a nők ritkán kalandoznak egyedül, azoknak, akik mégis megteszik, pontosan meghatározott céljaik vannak (tanítónők, társalkodónők, gyermekgondozók, szárazdajkák), és nem hagynak hátra beszámolót az útjukról, amely leggyakrabban egyszerű odaút közvetlen vonalon, és nem körutazás, noha közülük sokan (franciák, belgák, svájciak) változtatnak munkaadót, tehát át kell menniük Magyarországon. Könyvünkben csak három nőszerző van. Madame Adam, Blaze de Bury és Rute (azaz Rattazzi), mindhárman politikailag elkötelezettek, Adam balra, hisz Gambetta barátjaként és negyvennyolcasként eleve jóindulattal viseltetik Magyarország iránt; Rattazzi, aki Cavour politikai versenytársának az özvegye, jobbra; Blaze de Bury pedig legitimista. A férfiszerzők olyan leírásokra ragadtatják magukat, amelyekben a burkolt erotizmus, sőt a szexizmus is bevettnek számít.

A tudósoknak és más szakembereknek általában jól meghatározott céljuk van, a leggyakrabban a tudományos kutatás, míg a többieket különböző, általában politikai motivációk mozgatják, legyen szó akár arról, hogy védjék, akár arról, hogy vádolják Magyarországot – e tekintetben az inga egyik pólustól a másikig leng ki az évszázad folyamán –, végül vannak olyanok, akik főként arra törekednek, hogy olvasóiknak örömet szerezzenek írásaikkal, információik pontosságával nem sokat törődnek, ami olykor kritikát és tiltakozást vált ki a magyarokból, mint Victor Tissot esetében,

⁸ Kousz Nándor: „Mérimée en Hongrie”. *Revue des études hongroises*, 6e année, Paris, Champion, 1928. p. 373–374.

⁹ Köpeczi Béla: „Stendhal en Hongrie”. *Littérature hongroise. Littérature européenne*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964, p. 485–500.

akinek az egzotikumkeresést vetik a szemére, és azt, hogy azonosítja a magyarokat a cigányokkal.

A legtöbben egyszerű útleírást akarnak adni, és nincs más szándékuk, mint az, hogy megismertessenek egy kevésbé ismert országot, néhányan azonban megpróbálnak igazán tanulságos művet létrehozni. Georges Servières például könyve előszavában elmondja, hogy a francia iskolarendszer egész egyszerűen hiányos Közép-Európát¹⁰ illetően, az érettségizők semmit sem tudnak Európának erről a régiójáról és lakóiról.¹¹ Hangsúlyozza azonban, hogy vannak egyetemi tanárok, akik ennek a területnek szentelik magukat, de úgy látszik, Édouard Sayoust nem ismeri; idézi viszont Louis Léger-t és Ernest Denis-t, akik főleg szlavisták, és Magyarországra vonatkozó ítéleteiket nagy szigor hatja át, és nem eléggé objektívek. Úgy tűnik, Louis Eisenmann és az 1867-es kiegyezésről szóló, erősen kritikus művét sem ismerik jobban. René Gonnard is az objektivitás hiányát veti a német nyelvű szerzők szemére előszavában, azzal vádolja őket, hogy elferdítik a magyar valóságot az igazi Magyarországot¹² egyáltalán nem ismerő francia közönség előtt.

A nyelvismeret hiánya – a magyar különössége önmagában is téma lesz – kötelezővé teszi a közvetítést a németen vagy a francián keresztül, ami megfosztja az utazót a társadalom alsóbb rétegeivel való minden kapcsolattól, legyenek azok magyarok vagy más nemzetiségűek (szlávok, románok), tehát eltorzítja az észlelést.

Az utazók nagy többségének minimális ismerete van Magyarországról és a királysághoz tartozó vidékekről, néha a Lajtán túlról is. Jó részük német nyelvű, és olykor rákényszerül, hogy latinul beszéljen, de egyikük sem ismerkedett meg a magyar és a Monarchiában képviselt más nyelvek alapjaival. Rendszerint hangsúlyozzák, hogy a magyar közmondásosan nehéz, a románt megteszik a latin elkorcsosult változatának, a szláv nyelveket pedig az orosz-szal közös eredetűnek tartják, szerintük az oroszoknak a dialektusai. Édouard

¹⁰ Pedig Attila de Gérando, Auguste fia írta az „Hongrie” címszót Buisson 1884-ben megjelent *Dictionnaire de pédagogie et d’instruction primaire*-jébe.

¹¹ Georges Servières: *À travers l’Autriche–Hongrie. Cités et sites*. Paris, 1908, p. 2.

¹² Louis Eisenmann: *Le Compromis austro–hongrois de 1867: étude sur le dualisme*. Paris, Librairie Georges Bellais, 1904; René Gonnard: *La Hongrie au XXe siècle. Étude économique et sociale*. Paris, Armand Colin, 1908.

HONGRIE

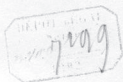
DE L'ADRIATIQUE AU DANUBE

IMPRESSIONS DE VOYAGE

PAR

VICTOR TISSOT

OUVRAGE ILLUSTRÉ DE 10 HÉLIOGRAVURES D'APRÈS VALERIO
ET DE PLUS DE 160 GRAYURES DANS LE TEXTE
DONT 100 DESSINS DE POISSON

PARIS

E. PLON ET Ce, IMPRIMEURS-ÉDITEURS

10, RUE GARANCIÈRE

1883

Tous droits réservés

Victor Tissot művének címlapja

Sayous nem illik ebbe a válogatásba, amely a naiv, sőt tudatlan szerzőket sorolja fel, mégis úgy tartottam helyesnek, hogy belevegyem, mivel a Magyarország-szakértők¹³ között ő az egyetlen, aki a műfajra igazán jellemző beszámolót adott ki, és bizonyos megfigyelései egybecsengenek kevésbé tájékozott szerzőkéivel, ami érdekes összehasonlítási alappul szolgálhat.

Érdekes módon a szerzők kevés jelzést adnak arról, hogy melyek azok a referenciamunkák, amelyek segíthették őket újtjuk előkészítésében. Lehet, hogy ez

hanyagosság, de valószínűbb, hogy végiggondolatlanság és túlzott önbizalom, és arról az arroganciáról árulkodik, amelyet oly gyakran vetnek a franciák szemére. Másfelől sokuknak volt ajánlólevelük, és úgy látszik, arra számítottak, hogy vendéglátóik helyismerete segít majd eligazodniuk az országban. A könyvek, amelyeket egyáltalán megemlítenek, igen eltérő műfajhoz tartoznak, így Auguste de Gérando művei¹⁴, amelyeknek több szerző adózik

¹³ Aurélien Sauvageot előtt, aki az 1920-as években az Eötvös Collegium lektora volt: *Souvenirs de ma vie hongroise*, Collège Eötvös József ELTE–Institut Français de Budapest, 2013. Lásd itt: Olay Ferenc: *A magyar történetírás francia mestere, Sayous Edouard*. Budapest, Révai, 1931, p. 38.

¹⁴ Közülük a leggyakrabban olvasottak: *La Transylvanie et ses habitants*. Paris, 1845; „Les steppes de Hongrie”, *Revue Nouvelle*, Paris, 1845; *De l'esprit public en Hongrie depuis la Révolution française*. Paris, Imprimeur Réunis, 1848.

tisztelettel, olykor egész bekezdéseket idézve belőlük, valamint Victor Tissot írásai, amelyeknek viszont a komolytalanságát bírálják.

Ebből következik, hogy az utazók nagy kliséhasználók, és jelentős szerepük van abban, hogy ezek a klisék gyülemlettek fel a közvéleményben, amely nagy útibeszámoló-fogyasztó a XIX. század második felében; valószínűs elragadtatás fogadja ezt a típusú irodalmat, amely akkoriban válik rendkívül népszerűvé, rengeteg tanúvallomás jelenik meg mind a sajtóban, mind könyv formában. Az úti beszámolók divatjában és sikerében megfigyelhető azonban egy nagyon világos tendencia: kiváltságos helyet kap bennük az egzotikum, Pierre Loti írásait is ezért értékelik annyira. A gyarmatok létrejötté tényleg oda vezeti az olvasót, hogy jobban érdekelje az ismeretlen vidékeket kutató, sőt felfedező ember, mint az egyszerű európai utazó.

Az útikalauzok megjelenése a világkiállításokhoz kötődően könnyen kezelhető eszközöket szolgáltat az utazóknak, lehetővé teszi a tájékozódást a fontosabb városokban, amelyeken keresztülmennek, kezdve Budapesttel. Az 1850–1860-as években az Osztrák–Magyar Monarchia egészét vagy egy részét lefedő útikönyvek francia nyelven jelennek meg. A legelső a praktikus műveket kiadó Chaix¹⁵ terméke, a következőket németből fordítják, nevezetesen Karl Baedeker¹⁶ híres könyvéből, ő a nevét viselő könyvkiadó alapítója. Romanet du Caillaud kínálatában is megvan az Ausztriát bemutató *Allemagne du Sud* [Dél-Németország] című útikalauz angol változata.

Az 1873-as bécsi világkiállítás¹⁷ új kiadásokat hív elő, amelyekben Magyarország csak megállóhelyként jelenik meg. Így szerepel Paul Joanne első útikalauzában, amely megnyitja a „Guides Diamant”-ként is ismert „Guides Joanne”-kollekciót. A *De Paris à Vienne (Párizstól Bécsig)* a dél-németországi

¹⁵ *Nouveau guide sur les bords du Danube de Strasbourg à Constantinople*. Paris, Guides Chaix, 1854.

¹⁶ *Guide illustré du voyageur dans l'Europe centrale*. Vol. III: *Allemagne méridionale, Autriche, Hongrie, Haute-Italie, Gênes et Turin*. Berlin, Grieben, 1858, Karl Baedeker: *L'Allemagne et quelques parties du pays limitrophes*. Coblenca, 1860.

¹⁷ Catherine Horel: „L'image de la Hongrie à travers les Guides Joanne 1873–1903”, *L'image de la Hongrie en France, 2., Guides et récits de voyage*. Paris, Institut Hongrois, 1996, p. 47–61.

Bécs 1860 körül – acélmetszet Ludwig Rohbock nyomán

és ausztriai¹⁸ látogatás folytatása. Az Hachette kiadónak ekkor szinte monopolhelyezete van az útikalauzok piacán. Be lehetett azonban szerezni, legalábbis Párizsban, néhány francia nyelvű, külön Magyarországot bemutató útikönyvet is. A Klincksieck könyvesbolt terjesztette a svájci Orell Füssli¹⁹ kiadó *La Hongrie illustrée* (Magyarország képekben) című kötetét. A millenniumi ünnepekre 1896-ban Budapesten megjelentetett Singer és Wolfner-féle útikönyv Paul Ollendorf rue de Richelieu-beli²⁰ könyvesboltjában volt hozzáférhető. Természetesen be lehetett szerezni Budapesten is, éppúgy, mint más Magyarországról szóló, francia nyelvű műveket, főleg a millennium évében és utána.

Egyedül ezek az útikönyvek tekintik át egész Magyarországot és járják be teljes területét. A francia útikalauzok beérik azzal, hogy átvezetik az érdeklődőt az országon, és az itt töltött idő legnagyobb részét Budapest elmélyült látogatásának szentelik. Ám a Joanne-útikönyvek kiadója létrehozta azt, amit ma idegenforgalmi irodának neveznénk, akkor „tájékoztatói irodának” hívták, ahol a leendő utasok dokumentációt és tanácsokat kaphattak. Az iroda Párizsban, a Boulevard Saint Germain 77-ben volt, az Hachette könyvesbolt akkori székhelyén.

Magyarország megközelítéséhez fontos az útvonal megválasztása. Az első benyomások gyökeresen eltérők a közlekedési eszközöktől és a kiszemelt iránytól függően. Nyugat felől érkezve Magyarország könnyen elmaradottnak tűnhet, viszont ha valaki észak, dél vagy kelet felől érkezik, az ország nyugattal szembeni állítólagos elmaradottsága nagyon viszonylagos. Az elmaradottság fogalmát, amelyet az Ausztria–Magyarországra vonatkozó mai történetíráson belül is vitatnak, már több utazó megkérdőjelezi, összehasonlítva a fejlettebbnek feltételezett Franciaország egyes régióival, de abszolút értelemben is.

¹⁸ Paul Joanne: *De Paris à Vienne. Wurtemberg, Bavière, Autriche, Hongrie*. Collection des Guides Joanne–Guides Diamant. Paris, Hachette, 1873, p. 364.

¹⁹ *La Hongrie illustrée*. Zurich, Orell Füssli, é. n., 566.

²⁰ *La Hongrie avec Budapest*. Budapest, Singer & Wolfner, 1896, p. 394.

Az évszak és a közlekedés módjának megválasztása ugyanilyen jelentős értékelési különbségeket indukál. Az emberek az esetek többségében szép időben utaznak, általában májustól szeptemberig, a nyári hónapok azonban gyakran kellemetlenségek forrásai a száraz forróság miatt, amely porral teríti be az országutakat, viszont a legkisebb eső is sárossá változtatja őket, amit az utakon közlekedők persze nehezményeznek. Beleértve az utolsót, Pierre Marge-ot, aki 1910-ben megnyitja a Magyarországot autóval felfedezőik sorát, és úgy látja, hogy az ország nemigen idomul ehhez az új közlekedési eszközhöz.

Ezektől a kellemetlenségektől megkímélhetik magukat azok az utazók, akik a vízi utat vagy a vasutat veszik igénybe. Meglepő, de megállapíthatjuk: a technikai fejlődés nem feltétlenül fosztja meg elsőbbségétől az országutat sem a hajó, sem később a vasút javára, még akkor sem, ha a helyváltoztatásnak ez utóbbi módja valóban általánossá válik a századfordulón; abban az időben Magyarország jelentősen fejlesztette vasúthálózatát, már az egész királyság össze van kötve Budapesttel és Európa többi részével, hogy a legkedvezőbb körülményeket nyújtsa az utazáshoz. A Budapeستől csillag alakban kiépített magyar vasútvonalak sűrűsége eléri Franciaországot a XX. század fordulóján.

Franciaország felől a nyugati út marad a kiváltságos tengely azoknak az utasoknak, akik a legtöbbször Bécsből érkeznek; választásuk aztán megoszlik, ki a hajót, ki a vasutat használja. Némelyek folytatják az utazást Szerbia és a Török Birodalom felé, általában a Dunán, ami arra indítja őket, hogy akkor már felfedezzék Dél-Magyarországot is; meglepő azonban az Erdélybe tartó franciák viszonylag magas száma: Auguste de Gérando írásainak hatását lássuk ebben, vagy egyszerű kíváncsiságot?²¹ Emlékeztetnünk kell rá, hogy Gérando (1819–1849), egy híres francia család sarja (és rokona Joseph-Marie de Gérandonak, aki Napóleon híve Itáliában és a pauperizmus, más szóval a szociális gazdaság jelentős alakja a júliusi monarchia idején²²),

²¹ Nevezetesen a következő művei: *Essai historique sur l'origine des Hongrois*. Paris, Comptoir des imprimeurs réunis, 1844; *La Transylvanie et ses habitants*. Paris, Uo., 1845; *De l'esprit public en Hongrie depuis la Révolution française*. Paris, Uo., 1848.

²² Júliusi monarchia – az 1830-as francia forradalom utáni időszak, az 1830 és 1848 között Franciaországban fennálló rendszer. (*A ford.*)

Teleki Emmát vette nőül, egy nagy erdélyi protestáns család tagját, és vele együtt a magyar ügy mellé állt, részt vett a forradalomban.

Csak a műszaki szakemberek igazolják választásukat a bányák iránti érdeklődésükkel. Felső-Magyarország, a mai Szlovákia, távol esik a körutaktól, és úgy tűnik, csak néhány tudóst vonz. Kevés az olyan utazó, aki a Török Birodalomból, és még kevesebb, aki Horvát–Szlavónországból jön, ahova Ausztrián vagy Fiumén keresztül lépett be. Abban az időben a konstantinápolyi út a Földközi-tenger marad, és noha már megvan az Orient expressz, kevesen teszik meg a teljes útszakaszt. Néhány tudós valóságos körutat jár be, keresztül-kasul átszelve Magyarországot, hogy azután visszamenjen a fővárosba, mielőtt hazatér Franciaországba.

Az utasok általában nem szorítkoznak csak Budapestre, de eltekintve a kiállításokra a fővárosba küldött néhány újságírótól, majdnem az összes szerző kíváncsi, meg akarja ismerni az ország területének nagy részét. A vasút elterjedése azonban, ami vitathatatlanul része a fejlődésnek, a városokba vezeti az utazókat, és így távol tartja őket a rejtett, a vidéki Magyarországtól, amelynek bejárását csak az autó megjelenése teszi majd lehetővé, és ezáltal a visszatérést is a század eleji mozgásszabadsághoz. Időközben azonban mind a francia, mind a magyar mentalitás jelentősen változott. Ez a könyv éppen ezeket az átalakulásokat és módozataikat idézi fel.